

SAYALI SADIQOVA*

**ƏBDÜRRƏHİM BƏY HAQVERDİYEVİN DRAMATURGIYA
DİLİNİN TƏDQIQI****XÜLASƏ**

Məqalədə Q.Kazımovun “A.Haqverdiyevin dramatik dili” araşdırması təhlil edilir. Xüsusilə, onun dramatik dilinin lüğət tərkibinin əsas xüsusiyyətləri, üslubi-semantik, üslubi-qrammatik xüsusiyyətləri tədqiq edilmişdir. Xüsusilə nitqin ritmik, melodik axını, fasilə, vurğu və s. kimi intonasiya vasitələri, cümlə üzvlərinin inversiyasına baxmayaraq, fikrin asanlıqla və dəqiq şəkildə çatması üçün sözlər cümlədə ədəbi dil qaydalarına uyğun yerləşməyə də fikrin düzgün ifadəsinə xidmət edir. Bu hal həm də cümlə üzvlərinin ifadə etdiyi fikrin aktuallaşdırılması ilə bağlı bir məqam kimi şərh edilmişdir. Feilin zaman formalarında əmr və arzu şəkillərindən müxtəlif üslubi məqamlarda istifadə, sadə geniş nəqli cümlələrdə cümlə üzvlərinin inversiyası ədəbin dram üslubunun əsas səciyyəvi cəhətlərindəndir. Təhlillərdən aydın olur ki, Ə.Haqverdiyev yaradıcılığında dövrün ədəbi dil normalarını və özünə qədərki sənətkarların yaradıcılığında mühüm yer tutan əsas ifadə üsullarını yaradıcılıqla inkişaf etdirmişdir.

Açar sözlər: *dramaturgiya, nitq, vurğu, intonasiya, ritm, dil*

Azərbaycan dilçiliyinin aktual problemlərinin tədqiqində və tədrisində böyük xidmətləri olan filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi Qəzənfər Kazımov “Dilimiz-tariximiz” (Bakı, 1998), “Qurbani və poetikası” (Bakı, 1996), “Dil, tarix, poeziya” (Bakı, I cild, 2005), “Homerin poemaları və “Kitabi-Dədə Qorqud” (Bakı, 2006), “Azərbaycan dilinin tarixi” (Bakı, 2017), “Azərbaycan dilinin qrammatikası” (Bakı, 2017), “Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi” (2019), “Dil, tarix, poeziya” (Bakı, II cild, 2020); “Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin dramaturgiya dili” (Bakı, “Elm və təhsil”, 2021) kitablarının və bir sıra monoqrafiyaların müəllifidir. Qəzənfər Kazımovun yaradıcılığında dramaturgiya dilinin tədqiqinə də yer verilmişdir. Müəllifin “Ə.Haqverdiyevin dramaturgiya dili” əsərində “Dağılan tifaq” pyesi əsas götürülmüş, XIX əsrin sonlarında yazılmış bu əsərlə və digər hekayə və pyesləri ilə yazıçının o dövrün ədəbi dilinə münasibətini, ədəbi dilimizin inkişafında xidmətlərini araşdırmışdır.

Ə.Haqverdiyevin yaradıcılığa başladığı 1890-cı illər və yaradıcılığını davam etdirdiyi yeni əsrin əvvəlləri ictimai həyatın bütün sahələrində ziddiyyətlərin meydana çıxdığı bir dövr idi. XX əsrin əvvəllərində ziyalıların bir qismi panislamizm və pantürkizm mövqeyindən çıxış edərək Azərbaycan ədəbi dilini inkişaf etdirməyə çalışırdılar. Azərbaycan ədəbi dilində ərəb və fars sözləri geniş şəkildə istifadə edilir və ədəbi dilin inkişafına mənfi təsir göstərirdi. Bunların əksinə olaraq, müəllifin qeyd etdiyi kimi, Ə.Haqverdiyev qələmə aldığı ilk əsərlərindən xalq dilinə, canlı danışıq

* AMEA, Nəsimi ad. Dilçilik İnstitutu, filologiya elmləri doktoru, professor, *sayalisadigova@yahoo.com*

dilinə son dərəcədə yaxın bir şəkildə yazır, ədəbi dili milli zəmin üzərində inkişaf etdirməyə çalışırdı. İlk yaradıcılıq nümunələrindən sənətkarın dili öz zənginliyi ilə seçilir. Görkəmli dramaturq öz əsərlərini xalq kütləsinin dilindən süzülüb gələn söz və ifadələrlə, ana dilinin zəngin imkanları əsasında inkişaf etdirirdi. Q.Kazımovun yazdığı kimi, o heç vaxt öz yazılarını mövcud mətbuatın “qatış-bulaş” dilinə uyğunlaşdırmağa çalışmamış, əksinə, mətbuat dilini öz üslubuna uyğunlaşdırmağa cəhd etmişdir.

Tədqiqat nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, yaradıcılığının inqilaba qədərki dövründə Ə.Haqverdiyev məhdud məhəlli dil vasitələrinə öz əsərlərində nisbətən geniş yer vermişdir. Sovet dövründə ədibin rəhbərliyi ilə aparılan dialektoloji işlərin onun yaradıcılığına da təsir etmiş və ədəbi dil və dialektlərin qarşılıqlı əlaqəsini əsas götürərək ədəbi dil normalarına uyğun əsərlər yazmışdır.

Q.Kazımov ədibin dram dilini ətraflı öyrənmək üçün onun öz əsərlərinin dili üzərində necə işlədiyini araşdırmışdır; söz və ifadələrin düzgün seçilməsi, yerinə işlədilməsi ədibi daim maraqlandırmışdır.

Ədib fikri qüvvətli və daha emosional ifadə etmək üçün frazeoloji vahidlərdən geniş istifadə etmişdir. Əvəzətmələrin bir qisminə əsas məqsəd müəllifin öz fikrini aydın, yığcam və səlis şəkildə ifadə etmək olmuşdur. Ə.Haqverdiyevin ilk pyeslərinin, xüsusilə “Dağılan tifaq”ın leksik təhlili onun canlı dilin lüğət tərkibindən ustalıqla istifadə etdiyini açıb göstərir. Mirzə Fətəli Axundov kimi, Ə.Haqverdiyev də bədii dilin əsasında xalq dilini görür və dil yaradıcılığı sahəsində bu istiqamətdə fəaliyyət göstərmişdir. Q.Kazımov pyesin lüğət tərkibini təhlil edilərək yazır: “Şivə sözləri və leksik arxaizmlər istisna olmaqla, pyesdə işlənmiş xalis Azərbaycan sözləri dilimizin əsas lüğət fonduna daxil olan sözlərdir” [Kazımov: 2021, s.61].

Bədii dilin leksikası, əsərin yarandığı mühit, ictimai şərait araşdırılmış və ədibin yaradıcılığının əsas spesifik xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir. Müəyyənləşdirilir ki, pyesin dilindəki ərəb və fars sözlərinin bir qismi formaca mənşə dildəkindən fərqlənir və Azərbaycan dili qaydalarına uyğun olaraq işlədilir. Bunlarla yanaşı, pyesdə alınmaların Azərbaycan dilinin fonetik qanunlarına tabe olmayan, ahəng qanununa uyğun gəlməyən nümunələri də vardır və obraz dilini tipikləşdirmək üçün işlədilmişdir. Bu cür alınmalar izafət tərkibində işlənmişdir və tədricən dildən çıxmışdır. Dini sözlərin tarixi və onların ədibin dilində işlənmə məqamları, quruluş xüsusiyyətləri və söz yaradıcılığında yeri təhlil edilmişdir.

Qeyd edilir ki, ərəb və fars sözlərinin sintaktik yolla söz yaradıcılığında iştirakının iki üsulu vardır: 1. Alınma sözlərin Azərbaycan dili sözləri ilə birləşməsi; 2. Ərəb-fars sözlərinin birləşməsi. Pyesdə canlı dilin xüsusiyyətlərini qabarıq şəkildə əks etdirən qoşa sözlər də xarakterizə edilmişdir. Qoşa sözlər zəngin dil faktları ilə təhlil edilmişdir. “Dağılan tifaq”ın lüğət tərkibi mənşəcə təhlil edilərkən M.F.Axundovun, eləcə də bir çox ədiblərin yaradıcılığı ilə müqayisələr aparılmışdır.

Q.Kazımov qeyd edir ki, Ə.Haqverdiyev əsərlərində şivə sözlərinə geniş yer verməyə də, qərb dialekt və şivələrinə, xüsusən Qarabağ şivələrinə aid bəzi fonetik

və leksik əlamətlər istər-istəmən pyesin dilində öz ifadəsini tapmışdır. Pyesin lüğət tərkibindəki köhnəlmiş sözlər müxtəlif aspektdən təhlil edilmişdir. Arxaik sözlərin qədim tarixi və inkişaf prosesi, dildən çıxması, Azərbaycan dilinin bu və ya digər dialekt və şivəsində, eləcə də qohum türk dillərində işlənməsi zəngin faktlarla araşdırılmışdır. Pyesin lüğət tərkibində *önəltmək*, *tütümək* feilləri, onların dialekt və şivələrdə işlənmə formaları, fonetik tərkibi və arxaikləşmə səbəbləri izah edilmişdir. Pyesdə cəmiyyətimizin bugünkü dövrü ilə səsleşməyən, əşya və hadisələrin sıradan çıxması ilə əlaqədar tarixizmə çevrilmiş sözlər müxtəlif qruplara ayrılmışdır. Köhnə vəzifə, rütbə, üsul-idarə, məişətlə, dini rütbə və mərasimlərlə bağlı olan sözlər və onların işlənmə formaları pyesdən gətirilmiş zəngin faktlarla müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Qeyd edilir ki, pyesdə elə sözlər də var ki, fonetik tərkibcə olduğu kimi qalmış, mənaca dəyişilərək yeni mənə qazanmışdır. Ədibin bədii dilində işlənen həmin sözlər formaca arxaikləşsə də, məhdud dairədə işlənməkdə davam edir. Müəllif tərəfindən aparılan semantik təhlil bədii dilin mənə zənginliklərinin, sözün mənə incəlik və çalarlarının, sənətkarın sözün semantik cəhətindən istifadə ustalığının müəyyənləşdirilməsinə imkan vermişdir. Tədqiqat nəticəsində sözün daxili məzmunu, mahiyyəti açılır və yaxın mənəli sözlərin əlavə mənələri, məzmun və mənə əlaqəsi, eyni səs tərkibinə malik olan sözlərin yaxın və uzaq mənələri müəllif tərəfindən sistemli şəkildə izah edilir. Bütün bunların ümumi fonunda yazıcının əsas məqsədi, sözün mənə kompleksindən istifadə bacarığı müəyyənleşir. Q.Kazımov yazır: “Həmişə xalq dilinin incəliklərinə nüfuz etməyə çalışan Əbdürrəhim bəy bu sahədə keçmiş mədəni irsimizə, rus və Avropa ədəbiyyatının ən yaxşı cəhətlərinə kifayət qədər bələd idi və bunlardan yaradıcı surətdə istifadə edirdi. Lakin o, təbii ki, bunlarla kifayətlənmir, yeni üsullar axtarır, sözdən istifadənin orijinal nümunələrini yaratmağa çalışırdı” [Kazımov: 2021, s.93].

Bu xüsusiyyət nəzərə alınaraq ədibin pyes və hekayələrinin üslubu üçün səciyyəvi cəhətlər müəyyənleşdirilir. Məlum olur ki, Ə.Haqverdiyev sözün mənəsinə diqqətlə yanaşmış, hər hansı bir anlayışı ifadə etmək üçün hansı sözün xəlqi və yararlı olduğunu diqqətlə düşünmüşdür.

Ə.Haqverdiyevin sözün semantik cəhətinə diqqətlə yanaşması, surət dilini fərdiləşdirmək, ifadə olunan əsas fikri qüvvətləndirmək, emosional və təsirli nitq çaları yaratmaq üçün sinonim cərgələrdən geniş istifadə etməsi zəngin dil faktları ilə izah edilmişdir. Çoxmənəli və omonim sözlər dram dilinin zənginliyini və yığcamlığını təyin edən mühüm leksik vasitələr kimi tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Sözlərdə çoxmənəlilik, təkmənəlilik, onların hadisə, əlamət və hərəkətlə bağlılığı, eyni səs kompleksinə malik olub oxşar hadisə və predmetləri ifadə etmə xüsusiyyəti pyes dilinin səciyyəvi əlaməti kimi vurğulanmışdır. Pyesdə səs tərkibi etibarlı ilə eyni, mənəca tamamilə müxtəlif predmet, əlamət və hadisələr bildirən sözlər də elmi baxımdan araşdırılmışdır. Pyesdəki omonim sözlərin bir qismi çoxmənəlilik əsasında, bir qismi sözlərin tədricən eyni şəkllə düşməsi ilə əmələ gəlmişdir. Bu cəhət nəzərə alınaraq, pyesin dilində işlənen omonim sözlər toplanılmış və onların tarixi mənələri

şərh edilmişdir. Omonimlərin bir qisminin mənşəcə müxtəlif sözlərdən əmələ gəlməsi, xalis Azərbaycan sözləri ilə alınma sözlərin omonimliyi və alınma sözlərin bir-biri ilə omonimliyi müxtəlif qrupları əmələ gətirmişdir. Tədqiqatda sinonim və antonim sözlər də geniş şəkildə araşdırılmışdır. Bədii əsərin məziyyəti söz və ifadələrin düzgün seçilib işlədilməsi, mənə və üslubi tələbə müvafiq dil vahidlərindən istifadə ilə şərtlənir. Bu isə daha çox sinonim cərgəyə daxil olan söz və ifadələrin seçilib bədii dilə daxil edilməsini tələb edir. Sözlərin sinonimliyi müəyyən cərgələrin, xüsusilə mütləq və nisbi sinonimlərin dəqiq seçilərək işlədilməsini zəruriləşdirir. Formaca müxtəlif, mənaca eyni olan sözlər “Dağılan tifaq”da məcazlar sistemini formalaşdırır. Bu baxımdan pyesin dilində zəngin sinonim cərgələrdən istifadə olunmuşdur. Pyesdə sinonim sözlərin sadalanması daha çox əlavə mənə çalarları yaratmaq ehtiyacı ilə bağlıdır. Şübhəsiz bu cəhət obrazların daha qabarıq şəkildə verilməsi, emosionallıq və ekspressivlik məsədi güdür. Əsərdə sinonim sözlər işlənmə imkanlarına görə bir-birindən fərqlənir. Komponentləri ədəbi dil sözlərindən ibarət olan sinonim cərgələrlə yanaşı, tərəflərindən biri dialekt, vulqar söz və frazeoloji ifadələrdən ibarət sinonimlər müəllif tərəfindən zəngin dil faktları ilə təhlil edilmişdir. Predmet və hadisələrin əlavə xüsusiyyətlərini əhatə etmək, obrazların xarakter və dünyagörüşünə uyğun sözlər seçmək ədibin yaradıcılığı üçün spesifik cəhətdir. Bu baxımdan əsərdə canlı dilin xüsusiyyətlərini daha qabarıq şəkildə əks etdirən mürəkkəb söz şəklində düşmüş qoşa sinonimlərə daha çox rast gəlinir. *Qədir-qiyət, evsiz-eşiksiz* kimi sinonimlər ədibin fikrini daha qabarıq şəkildə oxucuya çatdırır. Tədqiqatda eyni köklü sözlərin sinonimliyi, mənşəyi təhlil edilmiş və onların daşdığı funksiyalar təyin edilmişdir. Mənşəcə fərqlənən sinonimlərin əksəriyyəti ümumişlək sözlərdən ibarət olması və onların işlənmə qaydaları müəyyənləşdirilmişdir. Sinonim cərgələr mənşə mənsubiyyətinə görə xalis Azərbaycan sözləri, xalis Azərbaycan və ərəb sözləri, xalis Azərbaycan və fars sözləri, xalis Azərbaycan və ərəb və fars sözləri kimi qruplara ayrılmışdır. Omonimdən fərqli olaraq, sinonim cərgəyə daxil olan sözlər nitq hissələrinə görə də qruplara ayrılmışdır. “Dağılan tifaq” pyesində təsvir edilən müxtəlif tipli əks, zidd hadisələr bəzən təzadlı, bəzən də nisbi ziddiyyətləri ifadə edir. Pyesdə bəylər öz mənafeləri xatirinə həyatdakı obyektiv hadisələrin inkarına çalışırlar. Tədqiqatda qeyd edildiyi kimi, dramaturq antonim sözlərdən istifadə edərək bu obrazların mənəvi aləmini, həyat hadisələrinə münasibətini açıb göstərir. Q.Kazımov yazır: “Həmzə bəyin fikrincə, qoca və cavan məfhumları nahaq yaranmışdır, çünki həyatda qoca və cavan adamlar yoxdur; buna görə də insanın saqqalının ağ və ya qara olması da əhəmiyyətsizdir. Bu iddia səbəbsiz deyildir” [Kazımov: 2021, s.105]. Ədib antonim sözlərin köməyi ilə insanların əsil mahiyyətini, mənəvi aləmini açıb göstərir. Məlumdur ki, antonim sözlər fikri, mənəni dəqiq və təsirli ifadə etmək üçün münasib təsvir vasitələrindəndir. Müəllif isə bəzən antonim sözlərin köməyi ilə müəyyən fikir ifadə etməkdən əlavə, bu və ya digər vəziyyəti, hadisəni daha təsirli dil ilə, emosional boyalarla və mübaligəli şəkildə təsvir etməyə çalışmışdır.

Qeyd edildiyi kimi, antonim qoşalılar insanların nəzərində kəskin ziddiyyət təş-

kil edən məfhumları, insanların müxtəlif əşya və hadisələrə münasibətini ifadə etmək üçün işlədilir. Əsərin dilində işlənən antonim sözlər quruluşuna görə də zəngin dil faktları ilə araşdırılmışdır. Dram əsərlərində sözün semantik cəhətinə diqqətlə yanaşma, surət dilini fərdiləşdirmək, müəyyən bir əlamət və xüsusiyyəti qabarıq şəkildə nəzərə çatdırmaq, ifadə olunan əsas fikri qüvvətləndirmək, obrazın təbiətini açmaq, onun xarakterinin ziddiyyətlərinin real təsviri üçün zəngin xalq dilindən istifadə olunması ən təbii zərurətdir.

Monoqrafiyada Ə.Haqverdiyevin pyeslərində işlənmiş frazeoloji vahidlərin qrammatik xüsusiyyətləri və onların məna çalarları geniş təhlil edilmişdir. Söz dilin real vahidi kimi yalnız fraza mühitində özünün bütün rəngarəngliyi ilə çıxış edə bilər. Bu baxımdan ədibin dram dilindəki frazeoloji vahidlər üslubi keyfiyyətlərinə görə fərqləndirilir və müxtəlif qruplara ayrılır. Müəllifin qeyd etdiyi kimi, frazeoloji vahidlər də cümlənin konkret bur üzvü vəzifəsini ifadə edir, nominativ məzmunlu söz cümlənin hansı üzvü olursa, həmin sözə müvafiq gələn, onun ekvivalentini təşkil edən frazeoloji vahid də o sözün işləndiyi cümlə üzvü vəzifəsində çıxış edir. Bu əlamətlər nəzərə alınaraq, frazeoloji vahidlərin qrammatik xüsusiyyətləri də izah edilir və frazeoloji vahidlər müəyyən qrammatik kateqoriyalar üzrə qruplaşdırılır. Pyesdəki frazeoloji vahidlər ismi və feil frazeoloji vahidlərə ayrılır.

İsmi frazeoloji vahidlər dedikdə, müəllif feil müstəsna olmaqla əsas nitq hissələrinə ekvivalent olan frazeoloji vahidləri nəzərdə tutmuşdur. Ona görə də frazeoloji vahidlər daxili qruplara ayrılmışdır. Qeyd edilir ki, ismi frazeoloji vahidlərin bir qisminə tərəflərin məna məcmusu adı isimlərə ekvivalent olub, əşya məzmunu ifadə edir. Əsərdə feili frazeoloji vahidlərin həm kəmiyyətinə, həm də məna xüsusiyyətlərinə görə üstünlük təşkil etdiyi faktlarla göstərilir. Bu qrupa daxil olan frazeoloji vahidlərin məna məcmusu hal, hərəkət bildirir və frazeoloji mənanın formalaşmasında feil komponentlərdən biri kimi aparıcı rol oynayır. Frazeoloji vahidlərin semantik xüsusiyyətləri polisemantizm, omonimlik, sinonimlik əsasında açılır və şərh edilir. Müəyyənləşdirilir ki, Azərbaycan dilində lüğət tərkibindəki ümumişlək sözlər kimi frazeoloji vahidlər də çoxmənalı ola bilər. Pyesdə işlənən feili frazeoloji vahidlərdə semantik dəyişmələr və onların müxtəlif mətnlərdə müxtəlif mənalar ifadə etməsi ədibin hələ gənclik illərindən xalq dilinə dərinləndirən bələd olduğunu göstərir. Çoxmənalılıqla yanaşı, frazeoloji vahidlərin omonimliyi, sərbəst və sabit birləşmələr arasındakı omonimlik və onlar arasındakı əlaqələr ədibin bədii dilinə marağı artırır. Frazeoloji vahidlərin əmələ gəlməsində sinonim şəkilçilər, sinonim sözlər, sinonim ifadələr və sinonim cümlələr müxtəlif aspektdən tədqiq edilmişdir. Obrazların nitqini fərdiləşdirmək, onların xarakterinə uyğun ifadələr işlətmək bədii dilin əsas keyfiyyətlərindən biri kimi verilmişdir. Ə.Haqverdiyevin özündən əvvəlki ədiblərlə yanaşı, müasirlərinin bədii əsərlərindəki frazeoloji materialın müqayisəli tədqiqi, müəllifin qeyd etdiyi kimi, yazıçının qələminə məxsus orijinal cəhətləri aydınlaşdırmağa imkan vermişdir. Dram dilində frazeoloji materialdan istifadə hallarında canlı xalq dilinin əsas mənbə kimi götürülməsi, atalar sözləri və məsəllərin işlənmə məqamlarına görə təhlili sənət-

karın bədiilik vasitələrindən istifadə ustalığını üzə çıxarır. Əsərdə Səlim bəyin dili ilə dövrün mənfilikləri ifşa olunur, atalar sözlərinin sinonimliyi obrazın xarakterinin açılmasına imkan verir. Müəllif müəyyən etmişdir ki, ədib bir pyesdə 30-a qədər atalar sözü və məsəli heç bir dəyişiklik etmədən işlədilmiş, xalqın yaratdığı sərvəti ustalıqla xalqa qaytarmışdır. Ədibin xalq təfəkkürünün məhsulu olan ifadələri parlaq şəkildə üzə çıxarıb ustalıqla obrazların dilinə daxil edə bilməsi, bir tərəfdən, obrazın xarakterini açmağa, o biri tərəfdən isə, xalq dilinin əvəzedilməz sərvətini qoruyub saxlamağa, aktualaşdırmağa kömək etmişdir.

Əsərdə üslubi-qrammatik xüsusiyyətlər, eləcə də morfoloji vahidlərin üslubi imkanları müəllif tərəfindən geniş şəkildə araşdırılmışdır. “Dağılan tifaq” pyesində feilin zaman və şəkil kateqoriyalarında öz əksini tapan səciyyəvi cəhətlər müəyyənləşdirilmişdir. Zaman kateqoriyasına aid morfoloji vasitələrin, yəni zaman şəkilçilərinin lazımi üslubi mənə və məqamda işlənməsi, qətilik, aydınlıq, şübhə, güman məzmunu ifadə etməsi kimi səciyyəvi cəhətlər qabarıq şəkildə nəzərə çatdırılmışdır. Bununla yanaşı, tədqiqatda sintaktik vahidlərin üslubi strukturu mənə kimi danışmaq dili sintaksisi ilə ədəbi dilin sintaktik quruluşu arasındakı fərqlər əsasında müqayisə edilmişdir. Qeyd olunduğu kimi, ümumxalq danışmaq dilinə daha çox istinad edildiyinə görə onun əsərlərində indiki ədəbi dilimiz üçün normal hesab olunmayan hallara da təsadüf edilir. Xüsusilə nitqin ritmik, melodik axını, fasilə, vurğu və s. kimi intonasiya vasitələri, cümlə üzvlərinin inversiyasına baxmayaraq, fikrin asanlıqla və dəqiq şəkildə çatması üçün sözlər cümlədə ədəbi dil qaydalarına uyğun yerləşməyə də fikrin düzgün ifadəsinə xidmət edir. Bu hal həm də cümlə üzvlərinin ifadə etdiyi fikrin aktualaşdırılması ilə bağlı bir məqam kimi şərh edilmişdir. Feilin zaman formalarında əmr və arzu şəkillərindən müxtəlif üslubi məqamlarda istifadə, sadə geniş nəqli cümlələrdə cümlə üzvlərinin inversiyası ədibin dram üslubunun əsas səciyyəvi cəhətlərindəndir. Təhlillərdən aydın olur ki, Ə.Haqqverdiyev yaradıcılığında dövrün ədəbi dil normalarını və özünə qədərki sənətkarların yaradıcılığında mühüm yer tutan əsas ifadə üsullarını yaradıcılıqla inkişaf etdirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Haqqverdiyev Ə. Seçilmiş əsərləri, II cild, 1957.
2. Kazımov Qəzənfər. Əbdürrəhim bəy Haqqverdiyevin dramaturgiya dili. (“Dağılan tifaq” pyesi əsasında). Bakı, “Elm və təhsil”, 2021.
3. Şirəliyev M.Ş. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları. Bakı, 1962.

Sayali SADIGOVA

**STUDY OF ABDURRAHİM BEY HAGVERDIYEV'S
DRAMATURGY LANGUAGE****SUMMARY**

In the article was analyzed G.Kazimov's research on "A.Hagverdiyev's dramaturgy language". In particular, the main features of the lexicon, stylistic-semantic, stylistic-grammatical features of his dramatic language have been studied. Here is determined the line of words of the members of the sentence, i.e. the rhythmic, melodic flow of speech, pause, emphasis, etc. during the speech. Intonation tools such as this case were interpreted as a point of actualization of the idea expressed by the member of the sentence.

Key words: *dramaturgy, speech, accent, intonation, rhythm, language.*

Саялы САДЫГОВА

**ИССЛЕДОВАНИЕ ДРАМАТУРГИЧЕСКОГО ЯЗЫКА
АБДУРРАГИМ БЕКА ХАГВЕРДИЕВА****РЕЗЮМЕ**

В статье проанализировано исследование Г.Казымова «Драматургический язык А.Хагвердиева». В частности, изучены основные черты лексики, стилистико-семантические, стилистико-грамматические особенности его драматургического языка. Здесь определяется ряд слов членов предложения, т.е. ритмичное, мелодическое течение речи, паузы, акценты и т. д. во время речи. Интонационные средства, подобные этому падежу, интерпретировались как точка актуализации мысли, выраженной членом предложения.

Ключевые слова: *драматургия, речь, акцент, интонация, ритм, язык.*